

Arvovaltaa ja uutisankkoja

Väitöskirjani tieteellisyyttä on koetettu kyseenalaistaa *Skeptikko*-lehdessä jo vuoden päivät, eikä operaatioille näy loppua. Jussi Niemelän lisäksi leikkiin ovat ryhtyneet Jeja-Pekka Roos ja Osmo Tammisalo. He arvostelevat kirjaa, jota eivät ole lukeneet.

Skeptikko-lehden viime numerossa sosiaalipolitiikan professori Jeja-Pekka Roos (2005) koetti saada tilanteeni näyttämään mahdollisimman ikävältä. Valitettavasti hän joutui siinä puuhassa tunkeutumaan vieraalle tieteenalalle ja vääristämään tosiasioita. Oikaisen seuraavassa hänen väitteitään; muutamat kohdat edellyttävät yksityiskohtaista tutkistelua.

Aluksi prof. Roos esittää virheellistä tietoa väitöskirjani esitarkastajista: nämä olivat muka semiootikkoja ("toinen oli virolainen, toinen taas Suomesta, Altti Kuusamo") eivätkä he ole perehtyneet evoluutioteoriaan taikka psykoanalyysiin. Prof. Altti Kuusamo ei kuitenkaan toiminut väitöskirjan esitarkastajana vaan vastaväittäjänä; **esitarkastajina** toimivat dos. Juhani Ihanus Helsingin yliopistosta ja akateemikko, prof. Jaan Ross Tarton yliopistosta; kumpakaan ei voi pitää semiootikkona. Prof. Kuusamo on perehtynyt paitsi semiotiikkaan myös psykoanalyyttiseen taiteidentutkimukseen; dos. Ihanuksen väitöskirja *Kadonneet alkuperät* käsitteli Edvard Westermarckia (Ihanus 1990), ja hän on käsitellyt psykoanalyysia ja sen historiaa lukuisissa kirjoituksissa;* prof. Ross on kansainvälisesti tunnettu musiikkipsykologian tutkija.† Psykoanalyysin ja taiteidentutkimuksen asiantuntijat arvioivat väitöskirjani ja hyväksyivät sen tieteelliseksi opinnäytteeksi; koska väitöskirjan keskeisenä tutkimuskohteenä ei ole evoluutioteoria vaan musiikki eikä evoluutioteoriaa tutkielmassa kyseenalaisteta, ei esitarkastajien tarvinnut olla evoluutiobiologian edustajia.

Katteetonta ja asiantuntematonta vähättelyä on myös Helsingin yliopiston musiikkitieteen oppiaineen luonnehtiminen "lähinnä semiotiikaksi". Vaikka musiikin semiotiikka kuuluu oppiaineen vahvuusalueisiin ja oppiaine vastaa semiotiikan opintokokonaisuudesta, ovat semioottiset tutkimusaiheet vähemmistönä jatkotutkintojen joukossa.‡

* Dos. Ihanus on julkaissut kirja-arvion, joka perustuu hänen lausuntoonsa (Ihanus 2005).

† Prof. Rossin julkaisuluettelo: <URI:http://www.ut.ee/FLKU/oppejoud/jaanross/publikatsioonid.htm>.

‡ Jatko-opintojen aiheet esitellään oppiaineen internet-sivuilla: <URI:http://www.helsinki.fi/taitu/musiikkitiede/tutkimusaiheet.htm>. Myös opinnäytteitä on lueteltu: <URI:http://www.helsinki.fi/taitu/musiikkitiede/opinnaytteet.htm>.

Koska prof. Roos käyttää sähköpostiviestejään perusteluina, hänen on katsottava hyväksyneen sen, että viestejä lainataan tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. Jälkikäteen on nimittäin helppo esittää epämääräisiä väitteitä käymämme keskustelun kulusta: minä en muka ymmärtänyt luonnonvalinnasta enkä seksuaalivalinnasta ”juuri mitään”. Prof. Roos olettaa lukijoiden muodostavan käsityksiään arvovallan menetelmällä, ei tieteen menetelmällä, ja luottavan hänen luonnehdintoihinsa.* Siksi on nähtävä, mitä todellisuudessa sanottiin.

Keskustelupeheenvuorossaan prof. Roos toistaa Jussi Niemelän (2005) väitteet tutkielman salailusta. Väitöskirjan käsikirjoitus ja taittoversio olivat aikoinaan esilukijoita varten internetissä, ja myös prof. Roos tutustui käsikirjoitukseen; on vaikea ymmärtää, miksi tutkielmaa jatkuvasti väitetään salaillun. Prof. Roos kertoo, että hän ei saanut kirjaa jostakin, mutta tuollaiset tarinat voi jättää omaan arvoonsa (Lång 2005). Miksi hän ei tiedustellut asiaa suoraan minulta?

Prof. Roos tulkitsee asiat kannaltani kielteisellä tavalla piittaamatta siitä, että menettely johtaa ristiriitaan. Syksyllä 2004 hän tuntui suhtautuvan kielteisesti siihen, että käsikirjoitus oli luettavana internetissä:

”On tietysti hienoa että pidät väitöskirjasi käsikirjoitusta netissä. Ongelma on vain siinä että se osoittaa pikemminkin liallista itseluottamusta kuin avoimuutta kritiikille tai halua ottaa se huomioon.” (Prof. Roosin sähköpostiviesti 31. 8. 2004.)

Nyt hän tuntuu kääntäneen takkiansa, sillä hän näkyy suhtautuvan kielteisesti siihen, että väitöskirjaa **ei** ole internetissä luettavana:

”On mielenkiintoista, että Lång ei ole sitä [väitöskirjaa] jälkikäteenkään palauttanut verkkoon luettavaksi. Se, että hän haluaisi saada siitä myyntituloja, tuskin on todellinen syy.” (Roos 2005: 55.)

Niin tai näin — aina väärin päin!†

Ylimalkaan prof. Roosilla tuntui olleen virheellinen mielikuva käsikirjoituksen internet-version julkisuudesta. Kyseiseen PDF-tiedostoon ei ollut kotisivullani eikä muualla linkkejä, joten siihen saattoi päästä käsiksi vain kolmella tavalla: 1. saamalla minulta täsmällisen URI-osoitteen, 2. arvaamalla täsmällisen URI-osoitteen tai 3. selaamalla kotisivuhakemistoa erityiskeinoin (”hakkerioimalla”).‡ Sama pätee taittoversioon, joka oli syksyllä 2004 tarjona mutta ei enää ELO-mikroverkon hakemistossa

* Käsityksenmuodostuskeinoista ks. Peirce 2001: 137–150.

† Prof. Roos ei ole julkistanut lausuntoa omalla kotisivullaan, eikä *Skeptikon* kirjoitusta mainita hänen julkaisuluettelossaan. (Sivustoa <URI:http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/> selattu 14. 1. 2006.)

‡ Tämän selitin hänelle sähköpostitse jo 3. 9. 2004.

vaan Unix-palvelimen hakemistossa. Jos prof. Roos olisi halunnut siihen tutustua, hän olisi pyynnöstä saanut URI-osoitteen.

Paikkaansa ei pidä prof. Roosin väite, jonka mukaan väitöskirja ”hävisi sieltä [mikroverkkohakemistosta] mm. allekirjoittaneen esittämän kritiikin **seurauksena** ja korvautui (aluksi) vain saksankielisellä täysin epäinformatiivisella tiivistelmällä” (Roos 2005: 55. Lihavointi minun). Prof. Roosilla on virheellinen käsitys siitä, miksi käsikirjoitus ”hävisi”, eikä hän ole varmistanut minulta, oliko hänen kritiikillään todellisuudessa sellaista osuutta kuin hän esittää: hänen arvostelunsa jälkeen kirja lähti painettavaksi. *Post hoc ergo propter hoc?* Tapahtumain kulun selostin jo aikaisemmin (Lång 2005).

En osannut arvata, että prof. Roos olisi ollut Jussi Niemelän (2005) mainitsema ”eräs taho”, joka ”osoitti” kritiikkini ”perustavanlaatuisen virheellisyyden”. Ensinnäkään en arvannut, että Jussi Niemelä viittaisi yksityisiin sähköpostiviesteihin, ja toiseksi kyseisissä viesteissä ei osoitettu kritiikin saati väitöskirjan ”perustavanlaatuisesta virheellisyyttä”. Prof. Roos luki vain liitteen B: ”Luulen että tyydyn pelkästään tämän Liitteen 2 [*sic*] reposteluun” (31. 8. 2004).

Tutustuttuaan internetissä käsikirjoitukseen ”Sosiobiologia: retoriikkaa ja mielettömiä ihmisiä” (liite B) prof. Roos otti minuun oma-aloitteisesti yhteyttä sähköpostitse elokuussa 2004 ja lähetti elo–syyskuussa kaikkiaan yhdeksän viestiä; vastaukseksi kirjoitin viisi viestiä. Väitöskirjan käsikirjoituksen internet-osoitteen lähetin hänelle oma-aloitteisesti 28. 8. 2004 ja oletin, että hän pitäisi keskeneräisen käsikirjoituksen luottamuksellisena eikä luovuttaisi sitä yliopiston ulkopuolelle.

Heti aluksi prof. Roos ilmoitti, että hän ei halua keskustella kanssani; hän vain kertoi, että kirjoitukseni on täynnä ”toinen toistaan hölmömpiä väärinkäsityksiä”, mutta hän ei halunnut perustella väitteitään vaan totesi: ”Mutta tuskinpa tästä kannattaa keskustella” (27. 8. 2004), ja täsmensi: ”Olenpahan vain lukenut tekstejäsi joten tiedän että keskustelusta ei juuri ole hyötyä” (30. 8. 2004). Koska hän ei halunnut perustella väitteitään, huomautin aito skeptikon lailla, että hän ei itsekään usko ne niihin:

”Koska ette esitä perustelujanne, joudun päättämään, että ette itsekään usko niiden kestävän päivänvaloa. Varsinainen kysymys kuuluukin: miksi muodostatte käsityksenne nojaten sellaisiin perusteluihin, joihin ette itsekään oikein luota?” (Sähköpostiviestini prof. Roosille 31. 8. 2004.)

Tähän viestiin prof. Roos lähetti lopulta pitkähkön vastauksen ja kertoi ärtyneensä huomautuksestani:

”**Tiedän että tämä on puhdasta ajanhukkaa.** Mutta täytyy myöntää että sait minussa aikaan evoluutioteoreettisesti ymmärrettävän ärtymysreaktion väittäessäsi että jättämällä sinut rauhaan myönsin ettet ole tehnyt mitään olennaisia virheitä.” (Prof. Roosin sähköpostiviesti 31. 8. 2004.)

Hämmentävä ristiriita syntyy siitä, että prof. Roos ymmärtää edustavansa tieteellisyyttä (”Mutta tieteellisillä kriteereillä arvioituna on vain niin, että psykoanalyysii ei kannattaisi yrittää tuoda vakavan tieteellisen keskustelun piiriin” [31. 8. 2004]) ja samanaikaisesti kieltäytyy keskustelusta ja leimaa sen jo etukäteen ajanhukaksi.

Ainoassa pitkässä ja yksityiskohtaisessa viestissään (31. 8. 2004) prof. Roos keskittyy ”Liitteen 2” ruotimiseen: hän väittää että sukurutsaustabun osalta Westermarck oli oikeassa ja Freud väärässä, puolustaa Heikki Sarmajaa sekä Markus J. Rantalaa ja Osmo Tammissalaa kritiikiltäni ja pitää väitteitäni ”typerinä”, ”väärinymmärtämisenä” ja ”saivarteluna”.

Vastasin hänen viestiinsä yksityiskohtaisesti 3.9.2004 ja kerroin kohta kohdalta, miksi en voi hyväksyä hänen moitteitaan, mutta hän vetäytyi keskustelusta toden: ”Kiitos vastauksesta, mutta se on aivan tyhjä sisällöllisesti” (5. 9. 2004). Sen sijaan että olisi osoittanut, missä ja miksi olen väärässä, hän jätti keskustelun sikseen; nyt jälkikäteen hän väittää **osoittaneensa** minulle kritiikin ”virheelliseksi ja ymmärtämättömäksi” ja ilmoittaa julkisesti, että minä en tajunnut evoluutioteoriasta mitään. Tuo on silkkaa retorista rehvastelua, sillä todellisuudessa hän vain luetteli perustelemattomia mielipiteitään eikä jatkanut keskustelua, kun kyseenalaistin hänen mielipiteensä. Koska prof. Roos ei ole biologi, jää epäselväksi, millaisin eväin hän arvosotelee muiden evoluutioteoreettista asiantuntemusta.

Prof. Roos ei kuitenkaan ollut jättänyt asiaa siihen, vaan hän oli lähetellyt syyskuussa 2004 omasta aloitteestaan sähköpostiviestejä oppiaineeni esimiehelle ja tämä oli pitänyt niiden sävyä sellaisena, että neuvoi minua pidättymään enemmistä yhteyksistä. Noudatin neuvoa enkä lähettänyt prof. Roosille oma-aloitteisesti tietoa esimerkiksi siitä, että taittoversio oli kotisivuhakemistossani luettavana; jos prof. Roos olisi siihen halunnut perehtyä, se olisi käynyt päinsä, ja kirjan hän olisi saanut, jos olisi sitä minulta tiedustellut.

Väitöspäivän aamuna sain tietää, että prof. Roos oli ilmoittanut tulevansa disputaatioon ja että hän aikoi lukea lausuntonsa tilaisuuden lopussa. Hän saapui paikalle kuitenkin vasta väitöstilaisuuden päätyttyä, karkasi saman tien matkoihinsa ja lähetti minulle myöhemmin sähköpostitse lausuntonsa ja saateviestin, jossa kustos nimettiin syylliseksi hänen poissaoloonsa.

Lausunnossaan prof. Roos käsittelee vain murto-osaa väitöskirjasta eikä arvioi musiikkitieteellistä sisältöä lainkaan. Hän tarkastelee ennen kaikkea psykoanalyysin tieteellisyyttä ja Westermarck-jaksoa ja pitää kritiikkiäni ”pintapuolisena ja kevyenä”. Ylimalkaan hän tarjoaa perusteluiksi vähätteleviä luonnehdintoja, joita voitaisiin yhtä hyvin käyttää sosiobiologeista: ”retorista polemiikka”, ”virheellisiä tulkintoja”, ”erittäin virheellisiä väitteitä”, ”pamflettityyppistä polemisointia”, ”hagiografiaa” jne. Luonnehdintansa hän joko jättää perustelematta tai antaa väärää tietoa kirjan sisällystöstä (en esimerkiksi ”pidä kiinni ilmeisen virheellisestä ja epätieteellisestä alkuperäisestä Freud-teoriasta” Westermarck-luvussa vaan arvostelen Freudin ”fylogeneettista fantasiaa” epäuskottavaksi [Lång 2004: 122]).

Muutoinkin prof. Roosin lausunto vaikuttaa tieteellisesti epäilyttävältä. Hän teillaa emergenssin kuvauksen (Lång 2004: 21–29) mutta tuntuu tarkoittavan emergenssillä ilmiötä, jota fysiikassa nimitetään entropiaksi (”munakkaasta ei saa enää kananmuna ja vettä”, hän havainnollistaa). Hän arvostelee psykoanalyysia, mutta kritiikki pyörii Sigmund Freudin liepeillä, eikä hän esitä lähdeviitteitä väitteidensä tueksi, vaikka muutoin viitteitä käyttääkin (saamassani lausunnossa ei kuitenkaan ole lähdeluetteloja eikä liitettä, jossa on kuulemma lueteltu ”vain eräitä” liitteen B ongelmia). Työtäni koskevat väitteet jäävät retoriikan — vähättelevien luonnehdintojen ja ylimalkaisten syytösten — tasolle:

”Jokainen Långin sivulla 147-148 [124–125?] esittämistä vastaväitteistä on evoluutioteoreettisesti virheellinen ja osoittaa erittäin heikkoa tieteellistä päättelykykyä. Lopuksi hän lisäksi vielä esittää erittäin virheellisiä väitteitä yhteiskuntatieteellisistä kausaalipäätelmistä ja tilastollisten keskiarvojen käytöstä, mistä Westermarck-ilmion yhteydessä ei ole kysymys.” (Prof. Roosin lausunto 4. 2. 2005.)

Huomautusteni mahdollinen virheellisyys ja heikkous jää osoittamatta. Epäselväksi jää myös se, miksi evolutiivinen ja psykoanalyttinen inestikäsitys olisivat keskenään vastakkaisia ja miksi psykoanalyysin käsitystä olisi ”äärimmäisen vaikea empiirisesti todentaa tai kumota” (Roos 2005: 55). Esittämiini perusteluihin (Lång 2004: 120–126 *et passim*) hän ei puutu käytännössä lainkaan. Ei tunnu järin oudolta olettaa, että pienet lapset ovat aluksi kiintyneet kokonaisvaltaisesti vanhempiinsa ja että kiintymys edesauttaa selviytymistä. Prof. Roos edellyttää, että kehityksen lähtökohdan pitäisi olla sama kuin lopputuloksen, mutta moinen tekisi myös Edvard Westermarckin inestiaversioteoriasta tarpeettoman, koska senkin mukaan sukurutsauskammo on jonkinlaisen kehityksen **lopputulos**. Hän ei myöskään pysähdy pohtimaan, ovatko eläinten inestiaversio (biologinen ilmiö) ja ihmisten sukurutsaustabu

(sosiaalipsykologinen ilmiö) homologisia vai homoplastisia ominaisuuksia. Tältäkin osin jää melko epäselväksi, paljonko hän ymmärtää evoluutiobiologian perusteita.

Prof. Roos (2005: 55) koettaa leimata minut ”tyypilliseksi uskomuslääkinnän taikka *intelligent designin* edustajaksi”, koska en muka ole valmis hylkäämään uskomuksiani, kun ne osoitetaan vääriksi. Hänen väitteensä ontuu kahdellakin tapaa: tiedon kertyessä olen muuttanut käsityksiäni esimerkiksi psykoanalyysista (aikaisemmin suhtauduin siihen melko torjuvasti), eikä hän myöskään ole ”osoittanut” käsityksiäni vääriksi muutoin kuin oman arvionsa mukaan. Epämääräisten väitteiden ja vähättelevien luonnehdintojen esittäminen ei vielä täytä osoittamisen kriteerejä. On vaikea olla ajattelematta, että hän koettaa vain kääntää huomion pois omasta näennäistieteellisyydestään ja moittii minua sellaisista päättelyvirheistä, jotka hän omakohtaisesti tuntee.

Saatuuan elokuussa 2004 tietää, että käsikirjoitus ”Sosiobiologia: retoriikkaa ja mielettömiä ihmisiä” julkaistaisiin väitöskirjani liitteenä, prof. Roos neuvoi minua jättämään liitteen pois ja viittasi kielteisiin seurauksiin:

”Suosittelen edelleen lämpimästi liitteen 2 jättämistä väitöskirjasta pois. Se saattaa osoittautua suorastaan kompastuskiveksi.” (Prof. Roosin sähköpostiviesti 5. 9. 2004.)

Tulkitsin tämän peitellyksi uhkaukseksi; Helsingin yliopiston professori ei voi esittää opiskelijalle kirjoitetussa sanassa kovin yksiselitteisiä uhkauksia, jos ei halua menettää virkaansa. Prof. Roos tähdensi vain neuvoneensa minua:

”Nämä olivat ns. ystävällisiä neuvoja. Arvostelu tulee sitten kun olet julkaissut ns. väitöskirjasi liitteineen.” (Prof. Roosin sähköpostiviesti 7. 9. 2004.)

Jos sosiobiologiakritiikkini tosiaankin on täysin hakoteillä, kuten sosiaalipoliitikkan professori Roos, toimittaja Jussi Niemelä ja toimittaja Osmo Tammisalo eri yhteyksissä korostavat, niin miksi väitöskirjaa ja sen tekijää vastaan on käynnistetty suurellinen manööveri, ikään kuin suomalainen sosiobiologia olisi joutunut **todelliseen** vaaraan arvosteluni takia?

Jussi Niemelän kirjoitteluun on yhä vaikeampi suhtautua vakavasti. Koska hänkään ei ole lukenut väitöskirjaa eikä halua perehtyä psykoanalyysin nykytilaan, hän ei voi järkevästi osallistua aiheesta käytävään keskusteluun. Hänen asenteellaan ei ole mitään tekemistä skeptismin eikä tieteenharjoituksen kanssa, koska hän kuvittelee saavansa yliaistillista tietoa väitöskirjasta.

Sama pätee Osmo Tammisaloon: jos hän olisi lukenut väitöskirjan, hän ei suotta huhuilisi ”ennusteiden” perään. Ymmärtävissä tieteissä ei laadita ennustuksia

(prediktioita) vaan selityksiä (postdiktioita). (Lång 2004: 101; myös esim. Niiniluoto 1983: 299–302.)

Eräitä muita ongelmakohtia käsittelem toisaalla (Lång 2006a; 2006b).

Jos jokin lehti julkaisee toistuvasti uutisankkoja, siitä kärsii eniten lehden oma uskottavuus. Kyseenalaisena voi pitää myös sitä, että yksityishenkilöön kohdistettuja kateettomia syytöksiä julkaistaan kuulematta asianosaista. Muistutan journalistin ohjeiden kohdasta 21:

”Jos selvästi tunnistettavissa olevan henkilön tai tahon toiminnasta aiotaan esittää tietoja, jotka asettavat tämän erittäin kielteiseen julkisuuteen, kritiikin kohteelle tulee varata tilaisuus esittää oma näkemyksensä jo samassa yhteydessä.”*

Jussi Niemelän (2005) ja Jeja-Pekka Roosin (2005) kirjoitukset eivät enää edusta tavanomaista tieteellistä arviointia, mutta en voinut oikaista heidän väitteitään siinä yhteydessä, jossa ne julkaistiin.

Ajojahdit ja loanheitto eivät kuulune Skepsis ry:n toimenkuvaan. Oman ilmoituksensa mukaan yhdistys ”edistää paranormaaleja ilmiöitä koskevien väitteiden objektiivista ja puolueetonta tieteellistä tutkimusta”.† Psykoterapia ja musiikintutkimus eivät kuulu paranormaaleihin ilmiöihin.

* Ohjeet löytyvät internetistäkin: <URI:https://www.journalistiliitto.fi/Resource.phx/sivut/sivut-journalistiliitto/pelisaannot/journalistinohteet/uudet.htx>.

† Lähde: <URI:http://www.skepsis.fi/yleista/saannot.html>.

LÄHTEET

- Ihanus, Juhani** 1990: *Kadonneet alkuperät: Edvard Westermarckin sosiopsykologinen ajattelu*. [Diss.] Kirjayhtymä, Helsinki.
- Ihanus, Juhani** 2005: Psykoanalyttisesta musiikintutkimuksesta. [Esitarkastajan lausunnosta muokattu kirja-arvostelu.] — *Psykoteraapia* 2 (24. vsk.), s. 139–142.
- Lång, Markus** 2004: Psykoanalyysi ja sen soveltaminen musiikintutkimukseen. [Diss.] *Studia musicologica Universitatis Helsingiensis*, 12 [11]. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Lång, Markus** 2005: Eleitä vai perusteluja? — *Skeptikko* 2 (18. vsk.), s. 33–35. <URI:http://www.elisanet.fi/markus.lang/opinnnot/skeptikko-1.html>.
- Lång, Markus** 2006a: Psykoanalyysi ja todellisuus. — Psykoanalyysi-antologia (toim. Petri Meronen). Tulossa.
- Lång, Markus** 2006b: Retoriikkaa ja kirjaviisautta. [Julkaisematon vastine.] — <URI:http://www.elisanet.fi/markus.lang/opinnnot/psykologia06.html>.
- Niemelä, Jussi** 2005: Salatiedettä Helsingin yliopistossa. — *Skeptikko* 1 (18. vsk.), s. 38–39.
- Niiniluoto, Ilkka** 1983: *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Otava, Helsinki.
- Peirce, Charles S.** 2001: *Jobdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Valinnut ja suomentanut Markus Lång. Vastapaino, Tampere.
- Roos, Jeja-Pekka** 2005: Långin väitöskirja tieteellisesti kyseenalainen. — *Skeptikko* 4 (18. vsk.), s. 54–55.

Kirjoittaja on helsinkiläinen musiikkitieteilijä.

© Markus Lång 2005–06